

Trefaldighetskälla i Mariefred

Ett par kilometer från Mariefreds centrum, strax bortom Slottsbrinkshöjden, fanns förr en järnhaltig källa. Den låg på Målartorps ägor. Den kallades tidigare Norrtorps källa innan den benämndes *Målartorps källa*. Källan är sedan år 1880 utdikad, men har legat strax nedanför den branta, skogbevuxna Masängsbackens norra sluttning, således norr om Solbacka med Stenvägen. Källan finns ju kvar under jord och utdikningen har gjorts med ihåliga stockar och källans vatten rinner numera ut i ett dike som har förbindelse med Fatburen. Där vattnet rinner ut i diket är det alldeles rostbrunt vilket är ett tydligt tecken på att källan är järnhaltig.

Källan torde ha varit en s.k. trefaldighetskälla eftersom den uppfyller det för dessa viktiga kriterier att rinna upp mot norr. När man började nyttja denna källa som en hälsokälla vet vi inte. Men denna anteckning har man funnit: "Om sommaren 1799, fri från bekymmer, muntrad av naturen och ett gladt sinne, drack jag denna brunn i fyra veckor."

Texten ovan återfanns på en vägg i det brunnshus som hade uppförts över källan. Det var 7,6 meter långt och 3,7 meter brett. Det lär ha haft tre fönster, med luckor, ett på vardera gaveln och ett på långsidan mitt emot ingången. Den med plank infordrade källan befann sig i det sydvästra hörnet. En karta från 1872 över Målartorps ägor visar tydligt var brunnshuset stod.

Det märkliga är att huset finns kvar men numera på fastigheten Fridshäll, ett stycke nedom Slottsbrinkens krön. Det tjänar nu som uthägnad.

År 1826 började huset luta mot sitt förfall. Det var då som ett uppdrag utfärdades till ortens invånare "att genom ädelmodiga tillskott, som till äventyrs lämpligast kunna bestå uti bräder, spik eller penningar, understödja förslaget att nästkommande år företaga en nödig reparation av förenämnd brunnssalong".

Anton Flentzberg skriver i sin artikel i Fataburen att enligt gamla sockenbor hängde i brunnshuset 3 a 4 tavlor, som berättade om hur namngivna personer återfått sin hälsa vid denna källa. Se ovan.

En annan skriver: "Jag sökte hälsan, jag fann den och for nöjd till mitt hem". Det berättas att på väggarna i brunnshuset hade lämnats kvar käppar och kryckor som minne och som ett belägg för vattnets underbara verkan. Flentzberg menar att detta kan ha "utövat en hypnotisk verkan på inbillningssjuka personer".

Men att det fanns läkare som trodde på nyttan av att dricka brunn ser man av följande meddelande i Mariefreds Weckoblad den 11 juni 1819.

"Från den första nästkommande Julii till samma månads slut, kommer denna Stads Hälsobrunn at få begagnas. De som vilja profitera af detta pröfvade och erkända hälsosamma Mineralwatten kunna inom denna tid sig hos undertecknad anmäla, hwilken som Stads-Läkare och Brunns-Intendent, föranstaltar om det som fordras för de Patienter, som ärna nyttja denne Brunn. Passande Brunnsmat fås på Stadens källare emot billig överenskommelse.

P. P. Welekewitz"

Efter säsongen meddelade Weckobladet att 48:35 R: d (riksdaler) hade lagts i brunnens fattigbössa.

Flentzberg skriver om brunnslivet:

"Under den period af brunnsdrickningsraseri, som räckte ännu på 1850-och 1860-talet, var det gifvet att en gammal järn- och hälsokälla som Målartorps skulle vara lifligt anlitad; men sin stora dag hade hon Trefaldighetsaftonen (slutet maj – början juni), då

ännu under de senaste åren af hennes tillvaro, platsen kring källan företedde ett folkliif såsom vid en marknad. Gående och åkande kommo från långa håll. Matsäckarna öppnades i backslutningarna, kaffe kokades på flerfaldiga ställen i det fria och utminuterades, men hvad ingen försummade var att dricka hälsa ur källan, och gumman, som öste och vårdade henne, hade fullt arbete med att den aftonen hämta upp vatten åt dem alla.

För ungdomen, som vid denna drack hälsa på trefaldighetsaftonen, betydde nog dansen på aftonen uti det löfklädda brunnshuset eller på planen därutanför mera än själfva drickande, hvilket dock var "bra" att iakttaga och icke underläts.

Men där funnos också många, som icke voro så där ljumma, utan varmt troende, och hvilka man därför fick se sittande vid rännen, ingnidande fötter och ben med lera samt tvående sig. Somliga nöjde sig icke ens med detta, utan hämtade upp af vattnet i ämbar till skogen på Masängsbacken, där de togo sig en tvagning öfver hela kroppen, under det att goda vänner voro tillreds med lakan att skydda dem mot obehöriga blickar".

Johan Albihn, född 1874, berättar 1959 för Strengnäs tidning:

"Med åren blev källan, i stället för ett botemedel för åkommor, en samlingsplats för ungdom. Där träffades många som av farfar eller farmor hört berättas om den undergörande källan. Det var inte ungdom endast från Mariefred utan också från socknarna runt omkring, som samlades vid källan på Trefaldighetssafton. Vid en närliggande loge kunde man se ett tjogtal hästar bundna medan besökarna sökte sig ned till källan för att ur medförda glas dricka det vederkvickande vattnet. Det fanns även annan förfriskning att tillgå.

Fru Lindeborgs majöl hade en strykande åtgång och Apoteket Kronans sockerdricka gick också åt liksom Madame Westholms kakor och andra bakverk.

Någon dansbana fanns inte utan ungdomen roade sig med lekar av olika slag och i gott gemyt. Visst hände det väl att pojkar i bevaringsåldern råkade i slagsmål med varandra, men det hörde

absolut till undantagen. Det hela var i bästa mening ett verkligt folknöje.

År 1899 var sista gången, som en sådan samling ägde rum vid Slottsbrinkens Trefaldig-hetskälla. Att traditionen upphörde berodde delvis på att brunnshuset revs och källan raserades.

Vid Svenska Fornminnesföreningens möte i Vadstena 1901 framställdes en uppmaning att dokumentera vad som i traditionen ännu fanns bevarat om "offer- och trefaldighetskällor".

Mariefreds kyrkoherde Anton Flentzberg beslöt sig ta sig an detta men med avgränsning till Selebo härad, som omfattar Kärnbo med Taxinge, Enhörna, Toresund, Selaö och Aspö.

I Ytterenhörna fann han två källor varav den på Elgön hade störst anseende, Ängskällan kallad. Anna Gustavsson, från Väster Ekeby, som bott på ön, kunde berätta att så sent som på 1860-talet anlade båtar i mängd med folk som på trefaldighetsaftonen ville "dricka hälsa" för det närmaste året. Mynt har hittas som tyder på att det varit en offerkälla.

Vid Näsby i Taxinge, strax bortom kyrkan, finns en kraftig källa kallad Drottningkällan.

Förklaringen fås av inskriften på en sten vid källan:

"År 1564 under det att ännu hertig Johan av Finland, sedermera Johan III, hölls av sin broder Erik IV uti fängsligt förvar uppå Gripsholms slott begagnade Johans gemål prinsessan Catharina Jagellonica denna hälsokälla, som därefter blev benämnd Drottningkällan".

Den kom för många mariefredsbor väl till pass påsken 1985 då det kommit virus i kranvattnet.

Strengnäs mässingssextett underhåller vid brunnsfesten.

I Toresund fanns flera källor. En vid Löfnäs men då den flyter upp i östlig riktning så kan den inte ha varit en trefaldighetskälla. Oxhagskällan vid Stora Eneby kläddes förr med blommor och löv och lövruskor placerades i eller vid rännen. På Aspö fanns Svinhagskällan. "Man måste dricka ur henne före solnedgången". Ungdomen gjorde så in på 1850-talet som ett nöje men tron var i stort sett borta redan då.

På Selaön fanns fyra källor. Vid Viggeby prästgård en med rent vatten. "På trefaldighetsafton sopar man vägen samt krattar och sopar omkring själva källan. I en- och tallbuskarna sätts lövruskor. Spelmännen kommer och lek och dans äger rum vid källan eller på en loge. Många sjuka och svaga tycker att de verkligen blev bättre genom drickandet." Mest besökt är Fröjdeborgs källa vid Åsavägen.

Fortfarande i början av 1900-talet kom 2-300 människor dit på trefaldighetsafton. Det var en kväll för ungdomen att roa sig. I mitten av 1800-talet var det annorlunda. Då både drack och tvgade man sig vid källan. Man tog med vatten hem till den som inte kunde ta sig dit.

En källa som inte endast var känd i Sverige utan även utomlands var Svingarns källa strax söder om Enköping. Den beskrivs i den landsomfattande inventering av fornminnen som gjordes under senare delen av 1600-talet, "Rannsakingar om antiqviteter". Där skall ha funnits en skopa med runor och för de som blev helbrädda fanns en offerstock med lock och fyra lås att lägga mynt i. Domkapitlet ansåg att det bedrevs avguderier vid källan och menade att kyrkoherden borde stoppa verksamheten men denna försvarade sig med att även rikskansler Axel Oxenstierna besökt källan. Årkebiskop Laurentius Petri hade för biskopen i Strängnäs påtalat den kult och det vidskepliga avguderiet som bedrevs vid såväl S:t Eskils som Svinegarns källa.

Flentzberg menar utifrån sina efterforskningar att för att en källa skall ha rang av trefaldighetskälla så måste den ovillkorligen ha utlopp mot norr. Enligt urtidens tro ligger dödsriket i norr och med den kalla nordanvinden kommer sjukdomar. Det gäller att driva det onda tillbaka varifrån det kom. Då hjälper det att tvgas sig i en

källa varifrån vattnet rinner mot norr. Man ansåg att i källan bodde ett levande väsen, vilket man offrade till. Vid Porla brunn, där gasfyllda bubblor steg upp ur vattnet sade man: "Anden går bort ur vattnet".

Källorna hade också fungerat som offerkällor. Det är då tänkbart att man offrade till fruktbarhetens gudinna Freja. Det skulle kunna passa ihop med att riterna ägde rum på våren då växtkraften visade sig i naturen. Som nämnts så bar ju en källa på Selaön namnet Fröjdeborgs källa.

Prästerskapet försökte redan på den katolska tiden påverka dessa seder bl.a. genom att resa krucifix och ändra namnet t.ex. kallades Svingarnskällan för Korskällan.

Benämningen trefaldighetskälla kan vara ett led i detta. Den hedniska högtiden sammanföll ju rätt väl med Trefaldighetsdagen.

Flentzberg diskuterar också om inte tvagandet var det primära ursprungligen och drickandet först senare blev det dominerande.

I modern tid trycker man ju på att det är viktigt att dricka vatten, t.ex. vid en så trivial sjukdom som förkylning. Och att kurera sig vid en SPA-anläggning har ju blivit helt inne. Gamla sanningar går kanske igen.

Lennart Schweitz

Källor:

Anton Flentzberg, Nord. museets årsskrift Fataburen 1909

O. M. Strandberg Bygden kring Gripsholm

Strengnäs Tidning